

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ У ПОШУКАХ МОВИ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

У статті здійснюється філософський аналіз результатів запозичення іноземного досвіду в вітчизняну систему освіти.

Вступ

На початку XXI ст. загострюється інтерес до проблем найконсервативнішої галузі людської діяльності – освіти. Епоха глобалізації, коли суспільні та індивідуальні людські проблеми розрослися до рівня загальнолюдських, внесла свої корективи у вирішення найскладніших питань у галузі освіти для будь-якої країни. За останні два десятиліття нова галузь дослідження освітянських проблем – філософія освіти має певні доробки і щоб бути відносно автономною наукою, формує свою власну мову для опису світовідчуття і перспектив людини в нову епоху. З'явившись на перетині філософії, педагогіки, психології та соціології, філософія освіти покликана по-новому проаналізувати і визначити місце людини в сучасному складному світі, де необхідно самостійно користуватися власним розумом і нести відповідальність за свій соціальний вибір.

Постановка завдання

Метою даної статті є: у контексті філософії освіти визначити причини невдалого запозичення вітчизняними освітянами закордонного досвіду, а також показати необхідність формування власної мови для філософії освіти, щоб уникати «замикання» освітянських проблем лише на педагогіці, психології, соціології освіти тощо.

Аналіз досліджень і публікацій

На сьогодні в Україні та за її межами виходить значна кількість праць, де аналізуються нагальні проблеми і тенденції сучасної освіти та умови входження й існування в європейському економічному просторі. Зокрема, варто відзначити дослідження

М. Антипіна, Дж. Бермана, Л. Венберга, П. Герстер, М. Гільмана, В. Климентьєва, Д. Корнющенка, В. Миронова, О. Новікова, К. Нюрбергера, Х. Ортеги-і-Гасета, Н. Постмана, К. Павловського, В. Розіна, Г. Сайз, Б. Хіндлі та ін., а також розробки українських дослідників: В. Андрущенко, О. Базалука, Л. Губерського, Л. Дротянко, В. Кременя, С. Кримського, С. Клепка, В. Никітіна та ін. Ці дослідження взаємодоповнюють одне одного та окреслюють нові траєкторії пошуків для подальшого дослідження і уникнення недоліків у освітянській діяльності XXI століття. Разом із тим, значна кількість джерел із цих проблем не забезпечує комплексного бачення бездумного запозичення закордонного досвіду, оскільки автори тільки побіжно торкалися цієї проблематики.

Основна частина

Нова галузь дослідження – філософії освіти – все частіше визначається вітчизняними філософами – В. Андрущенко, Н. Михайловим, О. Базалуком та іншими, як та, що розвивається в

межах соціальної філософії, організовуючи комплексне та міждисциплінарне вивчення системи освіти [1, с.5]. Вважається, що філософія освіти переважно здійснює вплив на педагогіку, хоча психологія, соціологія освіти теж відіграють важливу роль в організації освітнього процесу людини і дослідженнями цих наук не можна ігнорувати.

Отже, не тільки філософи різних країн, але й філософи однієї країни по-різному бачать одну й ту ж саму ситуацію, в якій вони знаходяться, по-різному розуміють свої задачі. Хтось розробляє поле методології освіти, хтось шукає причини, чому Україна все ніяк не може ввійти до Євросоюзу та розвиватися на європейський лад, хтось шукає вихід на шляху самобутності, а хтось – вивіряє логічний сенс кожного виказування. Безумовно, кожна з цих позицій має своє право на існування, і лише разом вони визначають загальний напрям розвитку та динаміку духовних пошуків. Свого часу Курт Гедель висунув ідею, що «чим більше ми міркуємо, тим більше нам є над чим поміркувати» [2].

Характеризуючи сучасну людину, В.В. Ільїн підкреслює, що вона «спрямована на спокуси, на насолоди, на чуттєвість, на одержання тілесного, а не духовного задоволення, на досягнення повноти споживання, а не астрактних цінностей трансцендентного буття, пропонуваніх у категоріях просвітницьких цінностей» [3, с. 22]. Така оцінка людини відповідає більшою мірою реаліям фінансової епохи, в якій сучасна людина вимушена випробувати себе і гартувати свій дух.

Освіта, як підказує нам основа слова, означає набування людиною цілісності або образу буття, на відміну від самостійного розвитку тих чи інших його здібностей. Але головною умовою людської цілісності є самостійність як здатність особистою працею забезпечити своє існування і розвиток. Проте самостійність не означає звільнення людини від зовнішніх, чи внутрішніх залежностей, а є лише використанням або перероблення їх у процесі становлення.

Європейський союз – це економічна формація, яка є далекою від гуманізму і людяності, оскільки економіка допомагає задовольняти людські потреби в світі органічних ресурсів, а не духовних. На сьогодні ми чітко усвідомлюємо, що роль освіти не можна зводити тільки до її впливу на економічне зростання та ролі економічних показників на душу населення. Освіта стосується безпосередньо людини і повинна бути справедливо й ефективно розподілена між духовними і матеріальними сферами її існування. Великою спокусою для освіти є покладання на неї завдання вивести країну на рівень конкурентноспроможної держави. Інакше можна сказати: не знаємо, як це зробити самим, так

виховаємо таке покоління, яке для нас це зробить за нас. Створилася певна ситуація абсурду, коли недосконалі освітяни беруться за допомогою придуманих нашвидкоруч методик освічувати більш досконале покоління. Свого часу Хосе Ортега-і-Гассет написав: «Коли нормальним станом людини чи закладу стає фікція, з неї починається якийсь всеохопний занепад духу. Кінець кінцем це призводить до самоприниження, бо неможливо призвичаїтися до брехні про самого себе і при цьому не втратити самоповаги» [4].

Науковий та педагогічний досвід останніх десяти років довів недопустимість підміни розвитку мислення здобуттям знання, як практикувалося в попередній освітній парадигмі. Слід звернути увагу на той факт, що за наявності Інтернету, де знання перебувають у свободному доступі, питання набуття знання перестає бути магістральним питанням освітнього процесу. Актуальним стає навчати людей мислити, оскільки саме мислення є механізмом продукування нового знання.

Філософія освіти XXI ст., за останні п'ять років, з міждисциплінарного дослідницького поля феномену освіти поступово перетворюється на самостійну галузь філософського знання і тому стала перед проблемою пошуку своєї мови для пояснення складних ситуацій, що склалися в загальнокультурному освітньому просторі людини нової епохи.

Професійна мова завжди виступає як технічно інструментальна мова систем й концепцій. Чим чіткіше представлена певна концепція, тим детальніше розроблена мова. А от коли від однієї концепції здійснюється перехід до іншої, від однієї системи до другої, то напрошуються певні зв'язки, а вони виробляються філософією. Так створюється метафілософська мова стосовно до окремих концепцій і систем.

Сьогодні ми чітко усвідомлюємо той факт, що філософія живе не тільки для себе, вона завжди відкрита для різноманітних форм людської діяльності таких як: наука, політика, мистецтво, релігія тощо. І якщо філософ спілкується з політиком чи композитором, чи ученим-фізиком, він не перестає бути філософом, не підлаштовується під чужу мову, а знаходить точки перетину з іншими культурними мовами. У такий спосіб відбувається збагачення і розвинення самої філософської мови. Прикладами цьому можуть слугувати як досвід Франції, коли в Парижі відкрили Міжнародний філософський коледж, в якому філософія, не замикаючись у собі і поєднуючи відточений професіоналізм із відчуттям зовнішніх подій будь-якого рангу, змогла б відкрито взаємодіяти з науками, мистецтвом та іншими сферами людського існування, так і вітчизняний досвід дискусій філософів із нефілософами в межах «Круглих столів» та конференцій із різної проблематики, тоді як професійно-технічний статус філософії не був очевидним.

Домінування впродовж тривалого часу марксистського ідеологізму і догматизму у вітчизняній філософії обумовили порушення умов

функціонування, зміни та вдосконалення теоретичної мови вітчизняної філософії. Однак і в той час ті з дослідників, хто володів іноземними мовами, могли в оригіналі читати того ж самого К. Маркса, у якого «людина» – є не «сукупністю» людських відносин, а «ансамблем», що суттєво змінює наше відношення до концепції марксизму. Отже, адекватність перекладу слова з однієї мови на іншу дозволяє нам ширше розглянути стан справ у тій чи іншій галузі людського буття, відкриває для нас нові шляхи мислення навіть там, де все здається прозорим і визначеним.

Перед нами постає питання, а як саме бере участь філософська мова в обговоренні питань сьогодення, наскільки ця мова розроблена і пристосована для розгортання живої думки?

На сьогодні філологами пострадянського простору (М. Соболевою, В. Чесноковим, Б. Марковим, Л. Куліковою Л.) підкреслюється ситуація розброду та повної відсутності жанрових і змістовних правил породження текстів, коли плутається мова автора з мовою опису та об'єктною мовою. Разом із тим необхідність розуміння себе, пошук культурою мови опису самої себе передбачають як пошук значимої традиції, так і пошук значимої сучасності. При цьому традицію часто-густо шукають в історії вітчизняної філософії, переважно своїй є релігійною, тоді як актуальність вбачається скоріше в сучасній західній філософії, переклади з якої зараз заповнили прилавки книжкових полиць. Однак передбачена традиція лишається для багатьох не надійною, а передбачена сучасність не стає своєю через гру слів з усвідомленою установкою на не логічне й не системне. Так виникає потреба в нових засобах для вираження нового досвіду, потрібні нові «свої» слова і терміни для його вираження.

Бажання вдавати із себе розумників не зробить нас розумними у вирішенні освітніх проблем, запозичивши окремі поняття у колег з Європи для їх вирішення на вітчизняному ґрунті. Відсутня не тільки система зв'язків між поняттями, відсутня сама мова філософії освіти як системи, є лише окремі слова які ми поєднуємо за незрозумілими принципами і законами. Все це витікає з нашого бажання слідувати національній своєрідності і «мавпувати» західний стиль життя. З політичної точки зору Україна, так само як і Росія чи Білорусь, не потрібна Заходу як сильна і розумна держава, адже простіше маніпулювати людьми з передбаченими інтересами. А наші потреби, як переконує стан сучасного українського суспільства – в іншому.

У складній ситуації української освіти, коли наше керівництво підписало Болонську угоду, важливо, щоб вітчизняна філософія освіти відточувала свій мовний апарат і засоби, оскільки вона бере участь у формулюванні загальнокультурної мови і мислення, системи абстрактних понять різного рівня загальності та деталізування. Цей процес можна назвати виробленням мови самоопису освітньої культури. Тільки в такому разі мова філософії освіти буде здатною прокласти практичний шлях, що веде до артикуляції емоцій, настроїв, переконань,

інтересів, позицій тощо, які структурують індивідуальну психіку та укріплюють соціальну взаємодію між учасниками та дослідниками освітнього процесу.

Безумовно, Україна отримала значний шанс культурного розвитку, але, нашвидкоруч запозичуючи чужий досвід, вітчизняна освіта зіткнулася зі значними труднощами інтерпретації правил існування освіти на різних її рівнях (дошкільна, шкільна, вища освіта тощо). Відсутність аналізу адекватності європейської освіти на вітчизняному підґрунті, який би не завадило провести перед прийняттям Болонської угоди, привів до того, що тепер потрібно це зробити «заднім числом».

Аналогічною, свого часу, була ситуація у стосунках між Стародавньою Грецією і Римом, коли зіткнення двох культурних просторів отримали рівні шанси для свого розвитку. Однак якщо римляни взяли вивчати грецьку мову і вибудовували свою культуру, пропускаючи через себе все, що зуміли засвоїти (зробити своїм) з чужого досвіду, то греки не стали вивчати мови і культури своїх слабко розвинених сусідів. Отже, реальна ситуація культурного розвитку у спілкуванні була ними втрачена, а ініціатива розвитку перейшла до тих, хто зробив більше роботи з вивчення іншого й інших. Так само і нам не слід втрачати шанс пізнати чужий досвід, але не слід вдаватися й до сліпого «мавпування», як це ми часто-густо робимо.

Творчі відрядження викладачів до всесвітньовідомих навчальних закладів сприяють усвідомленню необхідності вивчати досвід освітнього культурного поля певного народу, щоб потім, засвоївши найкраще, адаптувати й втілити можливе в вітчизняне освітнє поле. Так, наприклад, у Оксфордському університеті Англії, метод викладання для студентів відділення мистецтв, гуманітарних та суспільних наук полягає в тому, що на заняттях присутні один або два студенти на лекційному занятті одного викладача. (Знання студентами латини і англійської мови є обов'язковим). Цей інтенсивний метод передбачає, що після лекції студенти пишуть творчу роботу обсягом близько двох тисяч слів на основі 6–10 прочитаних першоджерел. Загалом, студенти пишуть 10–11 творів кожен восьмитижневий триместр, а відповідно – вони повинні швидко прочитувати і засвоювати інформацію, формулювати свій погляд, аргументувати, швидко аналізувати проблему, оскільки з наставником студенти зустрічаються кожні 7–8 днів. Більш того, вони обговорюють свої висновки з людиною, яка працює саме в цій галузі. Переконаливий досвід цього навчального закладу, коли набуваються якісні навички до аналізу і інтелектуальної витонченості, винесли із собою його видатні випускники: М. Тетчер, О. Уальд, К. Л'юїс, Л. Керолл та інші. На сьогодні ж у британців двоє ставлення до підготовки інтелектуальної еліти в найкращих навчальних закладах Оксфорда. Це спричинено, з одного боку, фінансовою кризою, а з іншого, – напливом емігрантів, які не мають достатньої підготовки, щоб навчатися за таким

методом. Це ставить Оксфорд під загрозу поступової втрати свого статусу елітності [5].

Культурний і педагогічний досвід Франції теж є досить цікавим для нашого розгляду. Починаючи з 12–14 років, дітей навчають працювати з текстом, а саме читати не тільки літературні тексти, а й фрагменти наукових статей, що подаються в доступній для них формі, читати думки, уважно аналізувати чужу аргументацію, перш ніж робити власні висновки. Саме на основі досвіду цієї начитаності різнопланових текстів потім будується викладання філософії в останньому класі ліцею. Головним національним іспитом на атестат зрілості у нас є твір з літератури, а у французів закінчення ліцею вінчається твором-роздумом з філософії. Відповідно, випускники ознайомлені з філософською проблематикою і концепціями видатних філософів через тексти, які вони засвоїли під час навчання [6].

Отже, між системою інтелектуальних вимог до зрілості молоді людини в Україні та такими ж самими вимогами у Франції існує велика прірва, яка долається багатьма десятками років.

Слід підкреслити, що ускладнення на шляху входження України до європейського освітнього простору спричинені тяжінням нашої освіти, принаймні за останні 20 років, до американського типу навчання, де спрощується шкільна підготовка. До того ж, відомо, що американці зовсім по-іншому ставляться до своєї історії, історії американської філософії, до історії Європи тощо. Культура США спланивала в собі гетерогенні фрагменти різноманітних культур тих народів, які опинилися на цій території з тих чи інших причин. Відповідно, освітнє поле цієї країни має свою специфіку й особливості.

Філософія освіти не може існувати поза реальним контекстом її можливої актуалізації. Українські освітяни не чітко уявляють собі особливості та шляхи становлення освітньої системи європейських країн, оскільки цьому їх не навчають у вищих навчальних закладах. Проте потім від них вимагають повноцінно увійти і адаптуватися в європейському освітньому просторі, про який вони нічого не знають. Відсутність всезагальної мови дослідження освітнянських проблем ускладнює подолання культурних дефіцитів й відновлення втраченого національного надбання щодо освіти і виховання всебічнорозвинених нащадків. Строго говорячи, зараз нам об'єктивно потрібен не захист від чогось або когось, а вироблення тих слів і понять, які відсутні в культурі української освіти з тих чи інших причин. Цей процес не такий швидкий як нам би хотілося, але іншого виходу ще ніхто не придумав.

Першочерговою для педагогів XXI ст. стає завдання навчити своїх підопічних мислити, поряд із вихованням почуття власної гідності, поваги до своєї культурної спадщини. Розумне ніколи не суперечить ні уявленню, ні образності, але й не зводиться до них. А поки що слід визнати те, що наші школярі й студенти часто-густо не просто не вміють читати підручники, не в змозі самостійно дати назву

окремим параграфам, зробити переказ прочитаного своїми словами, а педагогів, які говорять про такі проблеми, ніхто з чиновників освіти не хоче чути, спираючись на брак коштів у бюджеті. Ось чому вкрай корисним є досвід освітньої системи Франції щодо роботи з текстами першоджерел. Безумовно, це потребує ще й додаткового вивчення іноземних мов, але адекватний переклад із мови на мову супроводжується перекладом із культури на культуру. Так само переклад запозиченої європейської освіти на українські терени передбачає втрату якихось особливостей і заміну їх на адекватні нашій вітчизняній освіті поняття. Лишається тільки визначитися з конкретними потребами сучасної освіти, оскільки український і європейський освітні світи важко узгоджуються між собою.

Процес самовдосконалення лишається головною мотиваційною цінністю сучасної освіти, оскільки саме цінності задають свободу вибору і це допоможе людині в її подальшому виборі. Тому необхідно відповідально продовжувати реформування освіти не зважаючи на труднощі та поразки на цьому шляху.

Висновки

Філософія освіти, як і інші галузі дослідження освітнього поля людини, в своєму розвитку дійшла до потреби сформувати свою власну мову. Хаотичний потік різнопланових досліджень стану і перспектив освіти людини нової епохи, ще більше вводить учасників освітнього процесу у відчай, а реформи науки і освіти дивують своїм потворним бюрократизмом.

Мова завжди була продуктом колективної творчості і тому у процесі вироблення загальної мови самоопису освіти є місце для кожного дослідника, хто здатний свідомо віднестися до того, що, як, кому і чому він говорить.

В процесі формування філософією освіти своєї власної мови, ми більш ясніше будемо виражати свої думки стосовно освітніх проблем, а відповідно реально зможемо покращити стан освіти. Вдосконалення мови спілкування в освітньому полі людини допоможе нам відділити сенс від тонування, адже емоція як така часто породжує згубну амплітуду коливання маятника соціально-психологічних станів. Зокрема, саме тому вироблення соціальних консенсусів на західний манер потребує перш за все артикуляції фундаментальних прошарків емоцій, умонастроїв, адекватного вираження індивідуальних і соціальних інтересів, а це – складний і довгий шлях.

Для повноцінного входження в освітній європейський простір нам потрібно, перш за все, ознайомитися з досягненнями і вадами їх освітніх систем, щоб запозичити все найкраще і не повторювати зроблених помилок. З іншого боку, в європейський освітній простір нам слід принести свої справжні досягнення як традиційного, так і інноваційного гатунку.

Список літератури

1. Базалук О. А. Философия образования: формирование планетарно-космического типа личности / О. А. Базалук // Вісник Національного авіаційного університету. – Серія: Філософія, культурологія: Зб. наук. Праць. – К.: НАУ, 2009. – № 1 (9). – С. 5 – 9.
2. Кохановский В. П. Философия и методология науки / В. П. Кохановский – Ростов-на-Дону: «Феникс», 1999. – 576 – с.
3. Ільїн В.В. Чи можливий постмодерністський гуманізм? В.В. Ільїн // Вісник Національного авіаційного університету. – Серія: Філософія, культурологія: Зб. наук. Праць. – К.: НАУ, 2008. – № 1 (7). – С.5 – 9.
4. Ортега-и-Гассет Х. Миссия университета. www.strana-oz.ru/?numid=3&article=175
5. The Power of Knowledge – Europe's Great Universities. <http://www.ex.ua/70973607?r=1987>.
6. Французская система образования. <http://www.infrance.ru/education/systeme/systeme.html>

Н.Н. Сухова

ФИЛОСОФИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В ПОИСКАХ ЯЗЫКА: УКРАИНСКИЙ КОНТЕКСТ

В статье осуществляется философский анализ результатов заимствования зарубежного опыта в отечественную систему образования.

N. Sukhova

PHILOSOPHY OF EDUCATION IN SEARCH OF LANGUAGES: UKRAINIAN CONTEXT

The article provided a philosophical analysis of the borrowings of foreign experience into the domestic education system.